

סולם – סמל יעקב

וַיְחַלֵּם וְהָנָה סֹלֶם מִצֵּב אֲרָצָה וְרָאָשׁוּ מַגִּיעַ הַשְּׁמַיְמָה וְהָנָה מִלְאֲכֵי אֱלֹהִים עֹלִים וְיֹרְדִים בּוֹ: (בראשית כח יב).¹

ויקרא רבה כט ב – נתיירא יעקב ולא עלה בסולם

"ויחלום והנה סולם מוצב ארצה ... והנה מלאכי אלהים עולים ויורדים בו" - ר' ברכיה ור' חלבו בשם ר' שמעון בן מנסיא משום ר' מאיר: הראהו שרה של בבל עולה ויורד, ושל מדי עולה ויורד, ושל יוון עולה ויורד, ושל אדום עולה ויורד. אמר לפניו: ריבון העולמים כשם שיש לאלו ירידה כך יש לי ירידה? אמר לו הקב"ה: "אל תחת" - עלה, שאתה עולה ואין אתה יורד. ואעפ"כ נתיירא ולא עלה. ... ר' מאיר היה דורש: "בכל זאת חטאו עוד ולא האמינו בנפלאותיו" (תהלים עח לב) - מדבר ביעקב שלא האמין ולא עלה. אמר לו הקב"ה: יעקב, אילו האמנתה ועליתה שוב לא היית יורד. עכשיו שלא האמנתה ולא עליה, הרי בניך נאחזים באומות ומסתבכים במלכויות. ממלכות למלכות, מבבל למדי וליוון ומיוון לאדום. אמר לפניו: ריבון העולמים, לעולם? אמר לו הקב"ה: "אל תירא עבדי יעקב ואל תחת ישראל כי הנני מושיעך מרחוק ... ושב יעקב ושאנן ואין מחריד" (ירמיה ל ט).²

בראשית רבה סח יב – המלאכים מקניטים את יעקב

ר' חייא רבא ור' ינאי. אחד אמר "עולים ויורדים" בסולם, ואחד אמר: "עולים ויורדים" ביעקב. מאן דאמר עולים ויורדים בסולם - ניחא. מאן דאמר עולים ויורדים ביעקב - מעלים בו מורידים בו. אופיזים בו, קופיזים בו סופיזים בו.³ שנאמר: "ישראל אשר בך אתפאר" (ישעיה מט ג) - אתה הוא שאיקונין שלך חקוקה למעלן: עולים למעלה ורואים איקונין שלו, יורדים למטה ורואים אותו ישן. משל למלך שהיה יושב ודן בפפון. עולים לפסיקלי (אולם המשפט) ומוצאים אותו ישן, יורדים לפפון ומוצאים אותו יושב ודן.⁵

בראשית רבה סט ג – הקב"ה מתקיים על הצדיקים

"והנה ה' נצב עליו" - ר' חייא רבה ור' ינאי. אחד אמר: "עליו" - על סולם. ואחד אמר: "עליו" - על יעקב. מי שאומר: "עליו - על הסולם" - ניחא.⁶ אלא למי שאומר: "עליו - על יעקב" - מתקיים עליו.⁷ אמר ר' יוחנן: הרשעים מתקיימים על אלוהיהם: "ופרעה חולם והנה עומד על היאור" (בראשית מא),⁸ אבל הצדיקים אלוהיהם מתקיים עליהם, שנאמר: "והנה ה' נצב עליו".⁹

¹ הרעיון של סולם כחילוף אותיות של סמל, מקורו בבראשית רבה בפרשתנו (סח יג): "הוא סולם, אותיות של זה כאותיות של זה". נסה להבין את הסמל שבסולם.

² ראו מדרש זה גם בתנחומא בתחילת פרשתנו, בפסיקתא דרב כהנא כג ועוד. מכיוון אחד, מדרש זה מזכיר את המדרשים על ברית בין הבתרים שבעקבות "במה אדע כי אירשנה" שאמר אברהם, ניתנה לו הבחירה בין גיהנום ומלכויות ו"אברהם ברר לו המלכויות" (בראשית רבה מד כא) או "הקב"ה ברר לו המלכויות" (שמות רבה נא, פסיקתא דרב כהנא ה). חוסר אמונה של האבות הוא שגרם לכל הגלויות! מכיוון אחר, מזכיר מדרש זה את ההחמצה של עם ישראל ברגע ההתעלות של מתן תורה: "בשעה שאמר הקב"ה לישראל: מי יתן והיה לבבם זה להם, היה להם לומר: תן אתה" (עבודה זרה דף ה ע"א). או אפילו את חטא העגל: "ר' מאיר אומר: אפילו בשעה שהיו אומרים כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע היו אומרים בפהם אחד ובלבם אחד" (במדבר רבה ז ד) - אותו רבי מאיר שדורש גם כאן. רגע האפשרות להתעלות החומץ ועל כך הרחבנו בדברינו [השעה שהוחמצה?](#) בפרשת כי תבא. האם באמת פחד יעקב לעלות על הסולם או שאולי ידע שאין זה ביכולתו כבן אנוש ואין זה מעשי? החיים שלנו כבני אנוש הם ברגלי הסולם, מורכבים מעליות וירידות. אפילו המלאכים עולים ויורדים. ונשאל ההפך: מה ציפה הדרשן מיעקב?

³ כולם לשונות של בוז והקנטה. המלאכים מקניטים את יעקב שהוא ישן בזמן שה' מתגלה עליו.

⁴ חצר המלכות.

⁵ המלאכים הם שמתנגדים לתת לאדם את התורה (שבת פח) והם שמתנגדים בכלל לבריאת האדם (בראשית רבה ח ו), וכאן הם "עולים ויורדים" ביעקב ומקניטים אותו: איך ייתכן שמי שדמותו חקוקה למעלה בכסא הכבוד ("האבות הן הן המרכבה" בראשית רבה מז ו) יכול להמשיך לישון (ולעשות שאר מעשה בני אנוש) על הארץ? (במשל הפוך על מלך שישן באולם כס המשפט ובה בעת גם דן במקום הפחות, בחצר בית המלוכה). אך דא עקא, שמהקנטה זו מתחילה להצטייר תשובה לשאלה מדוע יעקב לא עלה. אולי באמת הוא צריך לישון? הוא הרי בן אדם ולא מלאך. ויש לשים לב שבמשל יעקב הוא המלך.

⁶ יש לו הסבר נוח ופשוט: ניצב כפשוטו - עומד. המלאכים עולים ויורדים על הסולם וה' עומד מעליהם, על ראש הסולם.

⁷ לפני שנסחפים לפירושים מרחיקי לכת כגון שהקב"ה "מתקיים על הצדיקים" וכפי שאכן מובא להלן בדרשתו של ר' יוחנן, כדאי לזכור ש"מתקיים" כפשוטו הוא מגן ושומר. כך גם במקומות רבים אחרים במדרש.

⁸ היינו הם מכפיפים את האלוהים שלהם תחת מלכותם הארצית, עושים מעצמם אלוהות, ובכך מצדיקים את שלטונם המוחלט. הוא פרעה שאמר: "לי יארי וְאָנִי עֲשִׂיתָנִי" (יחזקאל כט ג).

⁹ לנושא זה הקדשנו דף מיוחד [מי מתקיים על מי](#) בפרשת מקץ, ראו שם. כאן נדון בקצרה. אצל אברהם כתוב "התהלך לפני" (ראו בראשית רבה ל י: "בוא והאיר לפני") ואילו אצל יעקב יש עליית מדרגה: "ה' ניצב עליו". ובאותו הסימן בבראשית רבה גם משל הכיסא: "תרונוס (תרונוס, כסא) של שלוש רגליים הראה לו ... אמר לו: אתה הוא רגל שלישי" (אותו כסא של שלוש רגליים שמשם מזכיר לקב"ה בחטא העגל, ראו ברכות לב ע"א). ובמסכת חולין צא ע"ב: "והנה ה' נצב עליו - אמר ר' שמעון בן לקיש:

שיר השירים רבה פרשה ה א "באתי לגני" – השכינה בין ארץ לשמים

"באתי לגני אחותי כלה" - אמר ר' מנחם חתניה דר' אלעזר בר אבונה בשם ר' שמעון בר' יוסנה: "באתי לגני" אין כתיב כאן, אלא "לגני" - לגנוני, למקום שהיה עיקרי מתחילה. ועיקר שכינה לא בתחתונים הייתה? זהו שכתוב: "וישמעו את קול ה' אלהים מתהלך בגן" (בראשית ג ה). אמר ר' אבא: "מהלך" אין כתיב כאן, אלא "מתהלך" - מקפץ וסליק מקפץ וסליק.¹⁰ חטא אדם הראשון ונסתלקה השכינה לרקיע הראשון. חטא קין נסתלקה לרקיע השני. חטא אנוש נסתלקה לרקיע השלישי. חטא דור המבול נסתלקה לרקיע הרביעי. חטא דור המגדל נסתלקה לרקיע החמישי. חטאו אנשי סדום נסתלקה לרקיע השישי. חטאו המצריים בימי אברהם נסתלקה לרקיע השביעי.¹¹

כנגדן עמדו שבעה צדיקים והורידו לארץ. זכה אברהם הורידה משיביעי לשישי. עמד יצחק והורידה משישי לחמישי. עמד יעקב והורידה מחמישי לרביעי. עמד לוי והורידה מרביעי לשלישי. עמד קהת והורידה משלישי לשני. עמד עמרם והורידה משני לאחד שהוא ראשון. עמד משה והורידה לארץ.¹²

ספרי במדבר פרשת קרח פסקא קיט – יעקב רואה את ה' ניצב על המקדש

ר' אלעזר הקפר אומר: מנין אתה אומר שהראה הקב"ה ליעקב אבינו בית המקדש בנוי וקרבות מוקרבים וכהנים משרתים ושכינה מסתלקת? שנאמר: "ויחלוס והנה סולם מוצב ארצה וראשו מגיע השמימה והנה מלאכי אלהים עולים ויורדים בו" (בראשית כח יב) - אין חלוס אלא שיש לו פתרון.¹³ "ויחלוס והנה סולם מוצב ארצה" - זה בית המקדש, "וראשו מגיע השמימה" - אלו הקרבות קריבים שריחם עולה לשמים, "והנה מלאכי אלהים עולים ויורדים בו" - אלו כוהנים המשרתים שעולים ויורדים בכבש, "והנה ה' ניצב עליו" - "ראיתי את ה' ניצב על המזבח" (עמוס ט א).¹⁴

עליות וירידות בספר בראשית ושמות

אברהם: וירד אברם מצרימה - ויעל אברם ממצרים.¹⁵

אלמלא מקרא כתוב אי אפשר לאומרו - כאדם שמניף על בנו" (מנופף מעליו לגרש את הזבובים, ראו בראשית רבה סט ג שהמלאכים נקראו זבובים, ראו דברינו **אלמלא מקרא כתוב אי אפשר לאומרו**). ושוב בבראשית רבה בפרשתנו סט ב: "רבי חמא בר חנינא פתח: ברזל בברזל יחד ואיש יחד פני רעהו (משלי כז) - אמר רבי חמא בן חנינא: אין סכין מתחדדת אלא ביד של חברתה, כך אין תלמיד חכם מתחדד אלא בחבירו ... ואיש יחד פני רעהו - איש זה יעקב, כיון שעמד אבינו יעקב. איש יחד פני רעהו - שנתייחדה עליו השכינה: והנה ה' ניצב עליו". כללו של דבר, האבות אמנם חקוקים במרכבה ואיקונין שלהם טבוע בכיסא הכבוד, אבל הם אלה שהורידו את השכינה לארץ - ראו המדרש הסמוך - הם הסולם שאמנם ראשו מגיע השמימה, אבל רגליו נצבות בארץ. אין הם יכולים ואין הם רוצים לעלות ולהפוך למלאכי השרת. מקומם ותפקידם כאן בארץ - לקדש שם שמים ולקיים את אלוהיהם. ואליהו שכעס על עם ישראל ואמר: "את ברייתך עברו" אכן נלקח למעלה (פסיקתא רבתי יא, שיר השירים רבה א א "אל תראוני שאני שחרורת").

¹⁰ מקפץ ועולה (סליק) - עולים ויורדים?

¹¹ ראו גם את עשר המסעות שעשתה השכינה בשעת החורבן (ראש השנה לא ע"א, איכה רבה פתיחתא כה ושם השכינה מסתלקת למדבר ולא לרקיע השביעי. ומה שמעניין במדרש למעלה הוא שעיקר השכינה אחרי בריאת העולם הייתה בארץ - בגן עדן. לירידתה לארץ בעת בניית המשכן היה איפה תקדים. ראו דברינו **האמנם יש אלהים את האדם** בפרשת תרומה.

¹² ראו מקבילות לדרשה זו במדרש במדבר רבה יג פרשת הנשיאים ("גני זה אוהל מועד"), פסיקתא רבתי ה, תנחומא נשא כד (ויהי ביום כלות משה להקים את המשכן) ועוד. משה הוא זה שהוריד את השכינה חזרה לארץ. עלייה להר סיני לצורך הורדת התורה לארץ. ויעקב הוא שהוריד את השכינה לאמצע הדרך, לשלב הרביעי שהוא האמצע בין העולים ליורדים. האם בכך תמו כל העליות והירידות? לא דווקא. מצינו פעמים רבות שהשכינה ירדה (שרתה) כמו במעשה המשכן, שהשכינה נסתלקה כשחטאו ישראל, מצאנו גם שכינה חוזרת ומחזרת ועוד. ראו "עשר ירדות ירדה שכינה" באבות דרבי נתן נוסח א פרק לד, וכנגדן "עשר מעלות נסתלקה שכינה ממקום למקום" שם. נראה שחזיון הסולם הוא הסמל לעליות ומורדות השכינה לאורך הדורות. לעומת כל אלה, ראו מסכת סוכה דף ה עמוד א: "רבי יוסי אומר: מעולם לא ירדה שכינה למטה, ולא עלו משה ואליהו למרום, שנאמר השמים שמים לה' והארץ נתן לבני אדם". וראו עוד דברינו **להכניס את השכינה לסוכה** בסוכות.

¹³ שהעיקר הוא פתרון החלום, לא החלום עצמו. וכמאמר ר' יוחנן בבראשית רבה מקץ פט ח: "הכל הולך אחר הפתרון". ראו דברינו **איש כפתרון חלומ** בפרשת וישב. ובמילים אחרות: אין חלום ללא פתרון, לכל חלום יש בהכרח איזו משמעות, היינו פתרון.

¹⁴ דרשה דומה נמצאת בבראשית רבה סח יב בשם ר' יוסי בר חלפתא מן קפדוקיא. יעקב רואה את בית המקדש בבניינו ובעבודתו, אבל גם רואה את ה' ניצב עליו ואומר: "הך הכפתור וירעשו הספים ויצעם בראש פלם ונאחריתם בחרב אהרג לאיגוס להם נס ולא ימלט להם פליט". זה אותו ה' ששני פרקים קודם, פרק ז פסוק ז, רואה אותו עמוס: "ניצב עלחומת אָנָהּ וּבְיָדוֹ אָנָהּ". ובשניהם זו נבואה להרס המקדש. ראו הפסוקים שם בפרק ז. ובחזרה לפסוק בעמוס פרק ט, ראו דרשת ויקרא רבה פרשת בהר פרשה לג סימן ג: "ראיתי את ה' ניצב על המזבח - עומד על הדור לזבחו ... הך הכפתור וירעשו הספים הך הכפתור זה יאשיהו וירעשו הספים אלו סנקליטין שלו". ובסימן ב באותו מדרש גם נבואה קשה על האנן: "כבעל חוב שעומד ושטרו בידו". אם את כל אלה ראו יעקב, אין פלא שלא עלה ופחד. לא רק מה' הניצב שם למעלה בראש הסולם, אלא מעצם תנועת המלאכים מעלה ומטה.

¹⁵ ראו דברינו **ירידת אברהם למצרים** בפרשת לך לך.

יהודה: וירד יהודה מאת אחיו - מטרף בני עלית.¹⁶

יוסף ואחיו, יוסף ובנימין: ויוסף הורד מצרימה .. וירדו אחיו ... ירד ירדנו בתחילה ... והנער יעל עם אחיו.

ה' ליעקב: אנכי ארד עמך מצרימה ואנכי אעלך גם עלה (בראשית מו ד).¹⁷

הקב"ה לעם ישראל: וְאָרְדָּ לְהַצִּילוֹ מִיַּד מִצְרַיִם וּלְהַעֲלֹתוֹ מִן הָאֶרֶץ הַהִוא (שמות ג ח)

מתן תורה: וירד ה' על הר סיני אל ראש ההר ויקרא ה' למשה אל ראש ההר ויעל משה (שמות יט כ).¹⁸

תנחומא (בובר) פרשת שמיני סימן ג – עליות וירידות בחיי יעקב עצמו

יעקב בכורו של הקב"ה, שנאמר: "בני בכורי ישראל" (שמות ד כב), כמה שמח, וראה סולם, ומלאכי אלהים עולים ויורדים ומביטים בו, והקב"ה עומד למעלה ממנו, שנאמר: "והנה ה' נצב עליו וגו'" - והלך אצל לבן וברח מפני עשו, ונעשה עבד ללבן עשרים שנה.¹⁹

שבת שלום ושלווה

מחלקי המים

אֲנִי כָּאֵן לְמַטָּה, רְבוּנוֹ שֶׁל עוֹלָם	עֲלֵה יַעֲקֹב, עֲלֵה לְרֹאשׁ הַסֵּלָם
אֲיֻנֵּי מְלֹאֵךְ, אֲנִי בֶן אֲדָם	הַשִּׁקָּף מְלַמְעָלָה עַל כָּל הָעוֹלָם
רָגַל שְׁלִישִׁית שֶׁל הַכֶּסֶא, הַלְוֵאִי וְאַזְכָּה	אֵל תַּחַת יַעֲקֹב,
אֲנִי בְּמִנוּסָה מְבַקֵּשׁ מַחְסָה	אֵל תִּירָא מֵהַמְּלֹאכִים
מֵאֵב פְּגוּעַ וְאֵחַ שׁוֹנֵא	אֲתָה הָרִי נִבְרָאתָ
אֲלִיךָ תִּפְלָה אֲנִי נוֹשֵׂא	בְּצִלְם אֱלֹהִים
בְּצֵל כְּנַפְיֶךָ אֲשַׁקֵּט וְאֶחְסֶה.	הַפְּחִיתִי בְּאַפְךָ נְשָׁמַת חַיִּים
דִּי לִי בְּכַף רְבוּנוֹ שֶׁל עוֹלָם	אֵל תִּירָא מִפְּחִים וְחַתְחִיתִים
שְׁאֲתָה נֶצֶב עַל רֹאשׁ הַסֵּלָם	אָחוֹז שְׁלֵב אַחַר שְׁלֵב
וְאֲנִי לְמַטָּה רַק בֶּן אֲדָם	בְּקוֹרוֹת הַסֵּלָם
אֲנִי עִם מְלֹאכִים עוֹד אֶתְגַּוֶּשֶׁשׁ	נִקֵּט דוֹר אַחַר דוֹר
מִנְגִּיעֶתֶם בִּירְכִי, עַד אֶתְאוּשֶׁשׁ	בְּקוֹרוֹת הָעוֹלָם
מִיָּדְךָ הַבְּרוּכָה רַק זֹאת אֶבְקֶשׁ	שָׂא תִקְוָה וְאוֹר
בְּגַד אֶת גּוּפִי לְכֶסֶת	בְּגָאוֹן וּבְרֹאשׁ מוֹרָם
וְלַחֵם אֶת נַפְשִׁי לְסֶעֶד	עֲלֵה יַעֲקֹב, בִּי בְטָחוֹנְךָ
קוֹרֵת נֶגַע וּמִשְׁפָּחָה אוֹהֶבֶת	כָּאֵן לְמַעַלָּה הָאֵיִקוֹנִין שֶׁלְךָ
וְשִׁיבָה בְּשִׁלּוֹם לְאַרְץ מוֹלְדֹת	עַל כֶּסֶא הַכְּבוֹד
הַחֲנִינִי וְחִזְקֵנִי לְעַת הַזֹּאת	בְּיַדִּי חִקוּקָה
אֲמַצְנִי וְסַעֲדֵנִי אֱלֹהֵי הַרוּחוֹת	הוֹד מְלָכוֹת יִשְׂרָאֵל

¹⁶ ראו בבראשית רבה צח ז: "מטרף בני עלית - מטרפו של יוסף עלית ונתעלית, מטרפו של תמר עלית ונתעלית". ומי הוא שמברך את יהודה שיעלה ויתעלה אחרי שירד (ראו המדרשים על "וירד יהודה מאת אחיו", בראשית לח א) ? יעקב! האם הוא מברך את בנו שלא יפחד מעליות וירידות כמו שהוא פחד? האם בסוף ימיו הפנים יעקב את משמעות חלום הסולם ונוכח שאכן התקיים?

¹⁷ ראו דברינו [אל תירא מרדה מצרימה](#) בפרשת ויגש.

¹⁸ ואח"כ באה הירידה הגדולה: "לָךְ יָרַד כִּי שָׁחַת עִמָּךְ אֲשֶׁר הָעֲלִיתָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם" (שמות לב ז). ומדרש תנחומא עליו: "אל הקב"ה: לך רד, ירידה היא לך". והמדרשים מוסיפים עוד הרבה עליות וירידות בקורות העתים של עם ישראל שרמוזים בסולם יעקב: מתן תורה, חנוכה מישאל ועזריה, עבודת בית המקדש וכמובן כל הגלויות. ראו בראשית רבה סח. ראו דברינו [עולים ויורדים](#) בפרשה זו.

¹⁹ המדרש ממשיך למנות עליות וירידות נוספות בחיי יעקב, ראו שם. מדרש זה נמצא בפרשת שמיני והוא דן בנפילה הגדולה של אהרון ואלישבע אישתו ביום חנוכת המשכן, במות בניהם נדב ואביהו. הוא מביא אנלוגיה מיעקב. אחרי החלום באה הנפילה של חזרה למציאות החיים האפורה והקשה ולסדרו של עולם: עולים ויורדים. ולכן יש גם צורך בנדר ובתפילה למחרת החיזיון הגדול ואחרי כל ההבטחות: "אם יהיה אלהים עמדי ושמרני בדרך הזה אשר אנכי הולך ונתן לי לחם לאכול ובגד ללבוש ...". ועל נדר זה של יעקב כבר הרחבנו בדברינו [ועל הפרנסה לא השיבו](#) וכן [אין הבטחה לצדיק בעולם הזה](#) בפרשה זו.

בְּזָרוּעֵי חֲתוּמָה
הַסֵּלֶם הוּא סֵמֶל, יַעֲקֹב
סֵמֶל לְכוּחַד, לְעֹז רוּחַד
הַלּוֹא יִשְׂרָאֵל יְהֵא שְׁמֵד
אִם רַק תִּרְצָה, יַעֲקֹב
אִם רַק תִּרְצָה, עֲלֵה תַעֲלֶה

וּמְרֹאשׁ הַסֵּלֶם, רַק אֲתָה שֵׁם
רְאֵה סֵבֶל כָּל הַדּוֹרוֹת
הַבֵּט צַעַר עַל מְלֻכוּיּוֹת
כְּדָה בְּנֵי שְׁחַפְצִים לְחֵיוֹת
הַשֵּׁב תִּשְׁיָבֶם אֶל הָאָרֶץ הַזֹּאת
לֹא עוֹד מְנוּסָה, לֹא עוֹד גְּלוּיּוֹת